

OFFE'NİN SÖYLEŞİSİ ÜZERİNE SESLİ DÜŞÜNMELELER

Tanıl Bora

Bu kısa yazının iki işlevi var. Bir: Bu Defter'de yeralan "Devleti Es Geçmek mi?" başlıklı makalemsi söyleşinin muhatabı/yazarı Claus Offe'yle ilgili kısaca bilgi vermek. İki: Söyleşideki bazı hareket noktaları üzerinde düşünmenin, tartışmanın propagandasını yapmak.

Claus Offe, "babaları" Adorno, Horkheimer, Marcuse, Benjamin olan Frankfurt Okulu'nun (veya Eleştirel Teori'nin) ikinci kuşağından, hem babalara hem de kendi kuşağına göre felsefeyle ve felsefe teorisiyle daha az meşgul, mesaisini en çok kapitalist devletin ve siyasal sistemin tahliline ayıran, gene akrabalarına göre "Maelström üslubu"na daha az uyan biri. (1)

Offe, kapitalist devleti sermayenin yamağı olarak gören kaba materyalist yorumlara karşı çıkar. Engels'in devlete taktığı "bütünsel kapitalist" adını, sermaye gruplarının farklı çıkarlarını, kapitalizmin genel çıkarı için özenle yoğurup onlara yön veren bir devlet organizmasını irdelemek için yeniden tanımlar. Ona göre kapitalist devletin ezeli çelişkisi, kapitalizmin genel çıkarını tartma sorumluluğu ile, toplumsal meşruiyeti sağlamak için birtakım kurumsal— biçimsel demokratik karar alma mekanizmalarını işletme, daha doğrusu işletir gibi yapma zorunluluğundan kaynaklanır. Bu zenaati icra ederken kapitalist devletin icat ettiği "sözde meşruiyet" mekanizmalarını Offe lime lime ederek inceler. Bu söyleşiyeye de yansıdığı gibi, kapitalist devletin bu temel çelişkisinin derinleşmesinin ve "sözde meşrulaştırıcı" mekanizmaların zorunlu olarak toplumdan yabancılaşmasının sonucunda, bunalımın mukadder olduğu kanısındadır.

"Devleti Es Geçmek mi?" söyleşisinin tarihi biraz eski. 1980'de, Almanya'da

(1) Orhan Koçak, Maelström Üslubu, Defter, sayı 5 (Haziran/Eylül 1988), s. 7-12. Maelström üslubuna kıran bir yazı: Bülent Somay, Maelström'e Her İnişin Bir de Çıkışı Vardır, Defter, sayı 6 (Ekim/Kasım 1988), s. 183-186. Maelström Üslubu için, en bayağısından "o da lazım" yargısına varmak bana yetiyor, herşeyin bundan ibaret olmadığını da biliyorum, Orhan Koçak'ın ve Maelström'ün erbabının da bildiğine eminim, hele Bülent Somay'ın da muhtemelen bildiğini düşünmek, beni harcayan kağıtlara acımaya, Somay'ın zikredilen yazısını acaba sırf "şıklık" için mi yazdığını düşünmeye mecbur bırakıyor.

henüz sosyal demokrat ağırlıklı iktidar can çekişmesini sürdürürken yapılmış. (2) Ancak, yükselen yeni-muhafazakarlığın yapısıyla, dinamikleriyle ilgili önemli ve eskidiği söylenemeyecek saptamalar içeriyor. Burjuva siyasal sisteminin biçimsel-kurumsal içeriğinin boşalmasına ilişkin söylenenler, hem Offe'nin, hem de genel olarak Frankfurt Okulu'nun pek sevdiği bir izleğin sürdürülmesi niteliğini taşıyor. Söyleşideki parti-şirket analogisi, "siyasal partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır" şiarına başka bir gözle bakmak için eğlenceli bir fırsat.

Bu söyleşide önemsemişim ve teorik olarak işlenmesine değceğini düşündüğüm üç hareket noktası var. Tabii şimdi bunlarla ilgili olarak yazılan notlar, henüz sesli düşünme çabasından başka bir anlam taşımıyor.

1) Sosyal refah devletinin, buna bağlı olarak devletçi ideolojinin ve bu mutlu toplumsal tablonun ekonomik-siyasal etmeni olarak korporatist ilişkilerin yeni muhafazakar politikalar tarafından tasfiyesi... Elbette Türkiye'de hiçbir zaman bir "sosyal refah devleti" olmadı; olsa olsa ekonomik açıdan ve sosyal devlet ideolojisinin hareket noktasından, görece "güzel zamanlar"dan söz edilebilir. Ama devletçi ideoloji ve korporatist etmenin ağırlığı bakımından Türkiye için de benzeri bir süreç üzerine konuşulabilir. Burada, Offe'nin vurguladığı gibi, sosyal refah devletinin, kapitalizmin uluslararası örgütlenme senaryosu içinde artık yerinin olmadığını, gelecekte de olamayacağını kesin olarak belirlemek önemli. Dünyada *bu* sistemi idare etmeye talip (çoğunlukla sosyal demokrat) sol bile artık bunu veri sayıyor. Bu, gelecekte görece "insafı" zamanların olmayacağı, SPD'nin, Labour'ın, CHP'lerin iktidar gözü görmeyeceği, sermayenin gözünün hepten döndüğü anlamına gelmiyor; ama artık yükseliş dönemlerinin devleti, yapısı itibarıyla sosyal bir devlet olmayacak.

Bu, korporatist etmenin ağırlık taşıdığı ilişkilerin çözülmesi sürecini berabere getiriyor. Çözülmenin bunalımını Batı Avrupa'da en başta tripartist (işçi-işveren-devlet üçlüsünün içiçe geçtiği) sendikal yapılar yaşıyor. Türkiye'de, Türk-İş sendikacılığı pratikte ve söylem düzeyinde, korporatist ilişkiler içinde işlerini hallettiği eski zamanların nostaljisini terketmemek için direniyor. Oysa sendikaların sendikalar olarak varlıklarını korumaları bile, bu geçmişten kesin kopmayı gerektiriyor.

Aynı bunalımı, 80 öncesinde "büyük sağ"ın hem oy deposu, hem politikacı yetiştirme kaynağı, hem de siyasal icraat kanalı olarak işe yarayan kitle örgütleri de yaşıyor (Esnaf ve Sanatkar Dernekleri, Ziraat Odaları, hatta zaman zaman Odalar Birliği). "Askeri yönetim" sırasında ancak tampon mekanizma-

lar olarak kullanılarak soğutulan bu korporatist ilişki ağı, ANAP'ın kendini teknokratik addeden yönetimi tarafından horlandı; ama Türkiye'de siyaset yapmanın kadim töresine teslim olunarak tam da bertaraf edilmedi. DYP'nin, Demirel'in temsil ettiği "eski sağ", 1983'den beri bu eski korporatist ilişki ağının hukukunu savunmakla "sosyal devlet" nostalgisine sığınmıyor, böylece de paradoksal biçimde "solcu" gibi görünüyor. ANAP siyasetin töresine karşı aşırı hoyratlaştığı zaman DYP'nin hamlesine fırsat tanımış oluyor; ANAP'ın sistemi, bu ilişkileri taşıyacak, onları tatmin edebilecek bir sistem de değil... Bu çelişki, DYP'yi de ANAP'ı da, sağın korporatist geçmişlerini özleyen kitle örgütlerini de iki arada bir derecede bırakıyor. Dolayısıyla Türkiye'de sağın ve devletin yapılanması, yatağına oturması bakımından, korporatist etmenin nereye konulacağı meselesi, hayati öneme sahip.

Sendikaları hatırlayıp soldan bakınca, yapılması gereken herhalde iki şey var: Korporatist ilişkilerin evcilleştirici işlevini ve geçmişini sorgulayarak defteri kapatmak; yeni ilişkilerin zeminini ve dinamiklerini tartışmak.

2) Siyasal gelenek açısından, Türkiye'de de Offe'nin Almanya için söylediklerine benzer bir durum var. Gerçek bir konsensus'a temel oluşturabilecek popüler bir tarihsel referans dizisi; ahalinin çoğunluğunun benimsediği simgeleri üretebilmiş bir tarih yazımı, bir kolektif bellek yok. Onca yığınak yapılmasına karşın, Kemalist kült'ün de bu anlamda bir hegemonya kurabildiği oldukça şüpheli. Devlet, yakın tarihe dair bellekleri hararetle silmeye çalışıyor; başarılı olduğu ölçüde, mevcut siyasal-ideolojik tarih çizgileri flulaşıyor, keyfiliklere zemin hazırlanıyor. Bugünkü hallerinin tam adını koyamamak, gelişmesini tamamlamamış olmak, resmi ideolojiyi olduğu gibi resmi olmayan ideolojileri de geçmişe müracaat etmek için gerekli anahtardan yoksun bırakıyor.

Kollektif belleğin böylesine metruk olması, bu alanda verilmesi gereken ideolojik mücadelenin önemini ortaya koyuyor.

3) Offe'nin kullandığı "toplumsal çelişkilerin yapısal çoğullaşması" kavramının işe yarar olabileceğini düşünüyorum. Kapitalizmin özgül çelişkisi olarak emek-sermaye çelişkisinden başkasını icat etmenin herhalde âlemi yok; ama geç-kapitalist toplumu tahlil ederken, Offe'nin saptadığı dört çelişki alanı (emek-sermaye çelişkisi; teknolojik rasyonalitenin egemenliğinden doğan çelişkiler; bürokratik rasyonalitenin egemenliğinden doğan çelişkiler; ailenin ve partiyarcal ilişkilerin, gündelik yeniden üretimin çelişkileri) işlevsel görünüyor. Bu ölçütler kapitalizmin periferisinde, metropolde olduğu şekilde belirgin olmayabilir, farklı tezahür edebilir, başka çelişki alanlarının varlığı üzerinde tartışılabilir. Önemli olan, kapitalizmin bir ekonomik-toplumsal sistem olarak kendini yeniden üretmesini sağlayan temel toplumsal-siyasal ilişki

alanlarının, emek-sermaye çelişmesine indirgenebilir olmaktan çıkmayan, fakat çok fazla dolayımlanmış bir kendi başımlık kazanmış olduklarını saptamak. Dolayımın çetrefilleşmesi, sosyalist teorinin kapitalizme ilişkin klasik tahlillerinin özünü değiştirmesinin gerekmediği; fakat bu çelişkilerden umulan, beklenen toplumsal ve siyasal tepkilerin, sonuçların ancak dolayımın kurulmasıyla/örgütlenmesiyle mümkün olabileceği anlamına geliyor.

Bu sorun, sosyalizmi alıkoyarak, *bir* çelişki alanından hareket eden ve dünyayı o çelişki alanından bakarak açıklayabilen, ve en önemlisi bu hareket noktasından çıkarak radikal muhalif bir politika yapabilen toplumsal hareketlerin güncel olmasıyla daha bir anlam kazanıyor. Örneğin feminizm ve sosyalizm, feminizm ve yeşil politika nasıl yanyana gelmeli? Sosyalistler (daha ötesi: sosyalizm) eğer yeni çelişki alanlarında, yeni toplumsal hareketlerde, yeni kimliklerle *de* varolma gereği duyuyorlarsa, sosyalizm de eğer başka siyasal kimliklerin önünde bir sıfat mertebesine düşmeyecekse, nasıl bir ideolojik-siyasal bütünlüğü kurmak doğrudur? Yoksa "gündüz insan, gece hırt" olmak çözüm sayılabilir mi? Veya çelişki alanları-kimlikler arasında hiyerarşik bir düzen mi kurmalı? (3)

Bu soruların cevabını ararken, teorik düzeyde Orhan Koçak'ın MacLström Üslubu yazısında Adorno'dan aktardığı "her noktası merkeze aynı uzaklıkta bir yazı" tanımlaması kuşkusuz, dil düzeyinde, yazıda vazedilen bir olanak; pratiğe de taşınıp taşınamayacağına dair elimizde çok fazla ipucu yok. Ama her halükârda bana yol gösterici ve inat edilmeye değer geliyor. Siyasal olarak da, herhalde katı öncelik sıralamalarıyla kendi gündemini boğmayan, çelişkilerin özgüllüklerine hümet ederek onları global düzeyde siyasallaştıran bir biçimi, yolu tartışmak gerekiyor.

(3) Sosyalizm ve feminizm'in ilişkisi çerçevesinde, bu yazıda sorulan sorulara benzer sorular soran ve daha "rahat" cevap bulan bir yazı: Kumru Başer, SF Kaktüs, sayı 3 (Eylül 1988), s. 49-52.